

Л.В. МАЗНИК, канд. екон. наук
Національний університет харчових технологій

АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На основі критичного аналізу різних підходів до застосування поняття «стійкий розвиток» діагностовано протиріччя біологічної, екологічної та економічної складової цього поняття, також визначені цивілізаційний, економічний, соціальний, технологічний аспекти функціонування економіки в сучасних умовах

Ключові слова: розвиток, цивілізація, аспект, економічне зростання, принцип, процес, споживання, ресурси.

На основе критического анализа различных подходов к использованию понятия «устойчивое развитие» диагностировано противоречия биологической, экологической и экономической составляющей этого понятия, также определены цивилизационный, экономический, социальный, технологический аспекты функционирования экономики в современных условиях.

Ключевые слова: развитие, цивилизация, аспект, экономический рост, принцип, процесс, ресурсы.

Науковий термін «розвиток» або «стійкий розвиток» вживається в різних значеннях і, звичайно, були суперечки щодо того, як його слід вживати і чи взагалі вживати, тому що це поняття містить протиріччя при сполученні категорій «розвиток» і «стійкий». Тому виникає потреба в удосконаленні підходів до застосування поняття «стійкий розвиток», уточненні його основних складових.

Метою даного дослідження є розгляд основних аспектів стійкого розвитку та визначення протиріччя біологічної, екологічної та економічної його складових на основі авторського трактування цивілізаційного, економічного, соціального та технологічного аспектів функціонування економіки в сучасних умовах. В дослідженні використані методи наукової абстракції та критичного аналізу.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення цього поняття в економічній науці та господарській практиці, його можна трактувати як постійний, стійкий процес переходу економічної системи із одного стану в інше, більш досконале, який не залежить від впливу коливань економічної кон'юнктури.

Відмітимо, що поняття «сталий розвиток» має три абсолютно відмінні групи визначень [6, р. 1181—1183]:

підтримуваний економічний розвиток, який не загрожує вичерпання існуючих ресурсів для наступних поколінь економічне визначення);

підтримувана біологічна різноманітність окремих видів в екосистемі, які знаходяться під різними видами антропогенних впливів екологічне визначення);

підтримувана продуктивність біологічних ресурсів біологічне визначення).

Всі ці визначення заходяться у протиріччі. Так, квотування біологічних ресурсів при зростанні народонаселення, зниженні рівня добробуту і різних коливаннях факторів антропогенно порушеного навколишнього середовища не дозволяють очікувати досягнення сталого розвитку. Все це призводить до висновку, що «споживання повинно бути зменшеним до рівня набагато менше максимального рівня врожаїв, щоб компенсувати очікувані та неочікувані зміни...» [7, р. 556]:

Екологічний аспект цієї проблеми також неоднозначний. Популяціям та екосистемам властиві динамічні (флуктуаційні, еволюційні) зміни, що робить сам факт досягнення сталості розвитку відносним. Зрозуміло, що можна визначити цей стан наступним чином: «сталість — низка установок, які

не істотно впливають на природні коливання і процеси в екосистемах» [8, р. 586]; але в цьому визначенні критику визиває слово «істотно», за змістом якого наукове погодження не досяжне.

Що стосується економічного визначення сталого розвитку, то маємо стільки його визначень, скільки існує різних економічних шкіл. При цьому у вузькому змісті економічний розвиток визначається в традиційних поняттях як реальний валовий національний продукт (ВНП) на душу населення або реальне споживання на душу населення. Р. Тюрнер [9, р. 3—36] визначає сталий розвиток як такий максимальний розвиток, якого можна досягти без зменшення капітальних активів нації, тобто її основних ресурсів. Він також визначає слабку сталість (постійність під час повного запасу капітальних активів) та сильну сталість (збереження повного запасу капітальних активів при збереженні природних ресурсів). В даний час існує більше 50 визначень сталого розвитку і кількість їх продовжує збільшуватись. Це відображає складність самого поняття, яке включає практично всі аспекти розвитку людства, так і неузгодженість поглядів представників різних шарів суспільства — науковців, підприємців, політиків.

Спробуємо дослідити соціальну інтерпретацію цього поняття. Більшість із нас розуміє це поняття зовсім просто: «Розвиток — це процес, за допомогою якого люди в бідніших країнах можуть досягнути рівня матеріального життя, доступних у країнах з розвинутою ринковою економікою». Здоровий глузд у розумінні цього терміна негайно веде до двох висновків: економічне зростання, очевидно, є необхідною умовою розвитку; економічне зростання порівняно легко виміряти — за допомогою ВНП або ВВП на душу населення. Але саме економічне зростання, безперечно, все ще не означає розвитку. Зрештою можливий такий випадок, коли незначна меншість населення користується цим економічним зростанням, а більшість залишається за межею бідності. Таким чином, здоровий глузд у розумінні поняття «розвиток» обов'язково повинен означати розподіл благ економічного зростання.

Отже, рухаючись від здорового глузду до більш досконалого концептуального розуміння, розвиток можна визначити як процес неперервного економічного зростання, завдяки якому широкі маси населення переходять з бідності на вищий рівень життя.

Таке розуміння розвитку не означає, що нехтується питання про те, яких нематеріальних витрат — за рахунок культурних цінностей, людських або політичних прав — цей процес може чи не може вимагати. Воно також не означає, що населення зацікавлено тільки в поліпшенні матеріальних умов життя. Однак, коли вживають поняття «розвиток», то саме це мається на увазі. Але це поняття слід розглядати у декількох аспектах: цивілізаційному, економічному, технологічному, соціальному.

Соціальний і технологічний аспекти розвитку дуже пов'язані між собою. Ринкові сили породжують

унікальні стимули і мотиви для прискорення економічного розвитку за рахунок постачання індивідам інформації і стимулів для удосконалення мистецтва і майстерності покращувати власну економічну долю. Саме ці індивіди у «відповідних» обставинах стають підприємцями. Інші мотиви в інженера, вченого, викладача: вони можуть зовсім не мати економічних прагнень; можуть задовольнитися, умовно кажучи, удосконаленням технічних пристроїв, технологій і спостереженням за їх роботою, генерацією нових знань, підготовкою нових фахівців. Проте ринкова економіка і перед ними відкриває привабливі перспективи застосування кваліфікації. Саме тому поєднання переваг ринкової економіки і сучасної технології було і залишається таким продуктивним джерелом економічного розвитку. Таким чином, орієнтована на ринковий обмін економіка створює оптимальні умови для постійного і прискореного зростання продуктивної спроможності на ґрунті сучасної технології.

Розглянемо низку соціально-економічних передумов виникнення цивілізаційних уявлень про сталий розвиток (з точки зору найбільш відповідних шляхів розвитку цивілізації).

Панування «філософії споживання». Протягом багатьох століть людство дотримувалось «ресурсного» шляху розвитку [2, с. 70—81], основними були такі принципи, як «споживання заради процвітання», «людина — цар природи». Результатом застосування цих принципів стало вичерпання ресурсного потенціалу та деградація навколишнього середовища.

Панування ресурсно-руйнуючих технологій. Висока конкурентоспроможність низько ефективних технологій визначалась пріоритетом економічної вигоди та ілюзією невичерпності ресурсного потенціалу.

Невідповідність механізму ціноутворення на природні ресурси їх справжній вартості, а також динаміці цін на ресурси по мірі використання відновлюваних і вичерпності невідновлюваних ресурсів.

Узагальнюючи існуючі уявлення про визначення подальших шляхів розвитку цивілізації, можна умовно виділити три основні шляхи її подальшого розвитку.

Антропоцентризм — шлях розвитку, по якому рухається людство. На певному етапі такого розвитку створюється ілюзія процвітання, економічного добробуту. Пануюча філософія — «філософія споживання». Основним критерієм соціального прогресу на цьому шляху є підвищення рівня споживання товарів та послуг. Людство при задоволенні своїх зростаючих потреб не враховує можливостей оточуючого природного середовища, потреб наступних поколінь. З теоретичної точки зору, базуючись на природничо-наукових уявленнях про закони, закономірності, принципи розвитку, можна стверджувати, що даний шлях розвитку призведе до вичерпання ресурсів та загибелі цивілізації [1, с. 810—817].

Біоцентризм виключає можливе повернення до еволюційно створеної оптимальної структури біогео-

хімічних циклів з теоретичної точки зору. Цей шлях розвитку як і попередній, в своїх крайніх проявах, утопічний [3, с. 217—220].

Сталий розвиток. Все більше вчених і політиків схиляються до обрання пріоритетним напрямком розвитку цивілізації сталий розвиток. Основним його принципом є гармонізація відносин людства і біосфери. У відповідності з декларацією концепції розвитку, прийнятої на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., під стійким розвитком слід розуміти створення соціально орієнтованої економіки, заснованої на розумному використанні ресурсної бази та охороні навколишнього середовища, виключення ризиків для існування можливостей задоволення своїх потреб майбутніми поколіннями [5, с. 436—441].

Для науковців ідея сталого розвитку означає перехід в нову якість відносин суспільства і біосфери, «прогнозовану» еволюцію на основі кооперації і взаємодоповнюваності як відносин між людьми, так і взаємозв'язків між людиною і природою. Для підприємницьких кіл сутність сталого розвитку інша — це можливість працювати без політичних потрясінь і перебудов суспільства. Заслугує на увагу філософське трактування сталого розвитку, уточненого А.І. Ракітовим, який пояснює, що сталий розвиток — фінансова стабільність, мінімізація соціальних конфліктів, спад соціально-політичної напруги, постійне підвищення виробництва та обслуговування, покращення інвестиційного клімату, чітка робота державних і регіональних інститутів, які забезпечують права людини і гарантують безпеку громадян і організацій [4, с. 106]. Така інтерпретація — «обернена» сторона концепції сталого розвитку, яка відображає інтереси не всього людства, а правлячої верхівки як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Вона особливо приваблива для транснаціональних корпорацій, які фактично управляють економікою держав, що не так давно отримали статус «з ринковою економікою» або ще не мають його, шляхом надання їм фінансової допомоги на вигідних для себе умовах. Таким чином, принципи конференції в Ріо дозволяють розвинути державам відтворювати ціною відносно невеликих витрат існуючу нерівність: країнам, що розвиваються — виправдовувати неможливість досягнення рівня життя існуючого в розвинутих країнах.

Висновки. Отже, досягати сталого розвитку пропонується за допомогою обмеження задоволення потреб людства, мінімізації впливів на біосферу з використанням здатностей біосфери до самоорганізації і на основі сучасних досягнень науки, техніки, технології. Такий шлях (з нашої точки зору до певної міри утопічний) представляється єдиною можливим, однак для його реалізації необхідна розробка теоретичних і практичних основ сталого розвитку, адаптованих до соціальних, економічних, екологічних, технологічних особливостей певних регіонів і галузей. Забезпечення сталого розвитку потребує формування нових механізмів управління на глобальному, регіональному і галузевому рівнях із урахуванням біологіч-

ного, екологічного та економічного аспектів сталого розвитку. Для здійснення такого переходу на шлях сталого розвитку до певної міри повинні змінитися пріоритети суспільства, цілі, загальнолюдські цінності у відповідності із визначеними цивілізаційною, економічною, соціальною, технологічною складовою функціонування економіки в сучасних умовах. Тільки в цьому випадку можливі бажані кардинальні демографічні, соціально-економічні, культурні, політичні та інші трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виноградов М.Е., Новоселов А.Л.* Экономика и экология: развитие, катастрофы. М.: Наука, 2006.
2. *Горшков В.Г., Кондратьев К.Я., Лосев К.С.* Глобальные экологические перспективы // Вестн. РАН. 2002. №5.
3. *Котляков В.М.* Сохранение биосферы — основа устойчивого развития общества // Вестн. РАН. 2004. Т.64. №3.
4. *Ракитов А.И.* Роль науки в устойчивом развитии общества // Проблема устойчивого развития в свете научного наследия В.И.Вернадского. М., 1997.
5. *Розенберг Г.С., Гелашвили Д.Б., Краснощекоев Г.П.* Крутые ступени перехода к устойчивому развитию // Вестн. РАН. 2006. Т. 66. № 5.
6. *Gatto M.* Sustainability: is it a well defined concept? // Ecol. Application. 1995. V. 5 (4).
7. *Ludwig D.* Environmental sustainability: magic, science and religion in natural resource management // Ecol. Application. 1993. V. 3.
8. *Rubenstein D.I.* Science and the pursuit of a sustainable world // Ecol. Application. 1993. V. 3.
9. *Turner R.K.* Sustainability: principles and practice // Sustainable Environmental Economics and Management. London: Belhaven. 1993.

Одержана редколлегиею 17.03.08 р.